

Model rada i iskustva u saradnji sa parapравnicima Vodič za parapравnike

IMPRESUM:

IZDAVAČ: A 11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava

ZA IZDAVAČA: Nada Marković

AUTORI:

Milica Marinković

Danilo Ćurčić (poglavlje – Šta znači organizovanje zajednice)

LEKTURA: Milena Jakovljević

PREVOD: Prevodilačka agencija Lingua Life, Tamara Vlahović Šanović

DIZAJN I PRELOM: Monika Lang

ŠTAMPA: Alta Nova d.o.o.

www.a11initiative.org

office@a11initiative.org

Beograd, 2026

Ovaj vodič je nastao u okviru projekta „Dostupnost pravne pomoći u marginalizovanim zajednicama – izgradnja i jačanje mreže parapravnika i parapravnica“, koji je podržala Ambasada Ujedinjenog Kraljevstva. Analize i zaključci izneti u ovoj publikaciji su stavovi autora i ne odražavaju nužno stavove Ambasade Ujedinjenog Kraljevstva. Odgovornost za sadržaj ove publikacije je u potpunosti na autoru.

Svi izrazi korišćeni u ovoj publikaciji odnose se podjednako na osobe svih rodova, bez obzira na gramatički rod u kojem su navedeni.

SADRŽAJ

ČEMU SLUŽI OVAJ VODIČ?	3
REZIME	5
KO MOŽE BITI PARAPRAVNIK I KOJA JE NJEGOVA ULOGA?	7
Istorijski pregled nastanka i razvoja parapravnika	11
Šta znači organizovanje zajednice (<i>Community Organizing</i>)?	13
Saradnja sa pravnim timom i kontinuirani razvoj	16
Zastupanje u zajednici (<i>Community Lawyering</i>)	19
OSNOVNI PRINCIPI RADA PARAPRAVNIKA	21
PRAVILA RADA SA KORISNICIMA	29
KAKO DA ŠTITIŠ PRAVA DRUGIH	33
DOKUMENTOVANJE POVREDA PRAVA	35
PUT KA OSNAŽENOJ ZAJEDNICI	38
KLJUČNI POJMOVI	39
DODATAK - NAČIN RADA INICIJATIVE A 11 SA PARAPRAVNICIMA	41

ČEMU SLUŽI OVAJ VODIČ?

Ovaj vodič je osmišljen kao niz praktičnih koraka za sve one koji jesu ili žele da postanu parapravnici. Njegov cilj nije da od vas napravi pravnike, već da vam pruži osnovna znanja, veštine i etičke smernice potrebne za pružanje podrške članovima vaše zajednice u ostvarivanju njihovih prava. Parapravnici su most između zajednice i pravnog sistema, a ovaj vodič predstavlja temelj za izgradnju tog mosta. On će vam pomoći da naučite kako da prepoznate kršenje prava, kako da pravilno dokumentujete slučajeve, kako da komunicirate sa institucijama i, najvažnije, kako da osnažite ljude oko sebe da se bore za svoja prava na siguran i efikasan način.

Pored toga, publikacija je namenjena i organizacijama civilnog društva i drugim oblicima aktivističkog delovanja, koje imaju nameru da organizuju i u svoje aktivnosti uključe i rad parapravnika. Jedan od ciljeva vodiča jeste i da se motivišu i ohrabre organizacije na planiranje i sprovođenje ovakvih aktivnosti, kao i da se ponudi okvir potreban za rad parapravnika.

Vodič je prvenstveno zasnovan na višegodišnjem organizacionom iskustvu A 11 - Inicijative za ekonomska i socijalna prava u radu sa parapravicima, a zatim i na teorijsko-uporednom prikazu koji ga prati. Pozicija parapravnika u Inicijativi A 11 nastala je najpre kao rezultat potreba zajednica sa kojima radimo, a kasnije i testiranja ovakvog modela rada u praksi. Naime, i pre nego što smo formalno započeli sa kreiranjem mreže parapravnika i uspostavljanjem internog sistema ovakvog modela rada, već su postojali pojedinci i pojedinke koji su razvili kapacitete i praksu u okviru koje su pružali podršku zajednicama u ostvarivanju njihovih prava, ali i osnaživanju njenih pripadnika da se samostalno založe za svoja prava. Cilj rada sa zajednicom nije da naš pravni tim bude isključivo servis za korisnike, već i da s vremenom osnaži pripadnike zajednice u borbi za svoja prava. Upravo uzimajući u obzir ove okolnosti, verujemo da je uključivanje parapravnika bilo od

posebnog značaja za produblјivanje našeg rada sa zajednicom.

U poslednjih osam godina, naša organizacija angažovala je ukupno 24 parapravnika na po nekoliko meseci tokom jedne kalendarske godine. Najpre smo sarađivali sa dve osobe koje su bile angažovane kao parapravnici, da bi s vremenom postepeno povećavali njihov broj, i danas možemo reći da imamo malu mrežu parapravnika koja pokriva različite delove Srbije. Tokom navedenog perioda jedan broj parapravnika je bio konitnuirano angažovan, ali je takođe krug parapravnika proširivan angažovanjem pojedinaca i pojedinki koji prethodno nisu imali iskustva sa ovakvim oblikom rada sa zajednicom. Ovo je uglavnom zavisilo i od ličnih okolnosti parapravnika, njihove raspoloživosti, motivisanosti i znanja, ali nekad i od zahteva pojedinačnih projekata za određenom geografskom lokacijom i slično. Angažovanje i rad sa parapravnicima u prethodnom periodu bili su našem pravnom timu od izuzetnog značaja za sticanje praktičnog iskustva, kako u radu sa ranjivim zajednicama, tako i sa pojedincima iz zajednica koji su preuzimali ulogu parapravnika.

REZIME

Ova publikacija je sveobuhvatni vodič namenjen parapravnicima, aktivistima i organizacijama civilnog društva u Srbiji. Njegov cilj je da pruži praktična znanja, veštine i etičke smernice za efikasno pružanje podrške ugroženim zajednicama u ostvarivanju njihovih prava. Parapravnici su ključni most između zajednice i često nepristupačnog pravnog sistema, a ovaj dokument predstavlja temelj za izgradnju tog mosta.

Uloga i zadaci parapravnika: Parapravnik nije advokat, već osoba iz zajednice (ili bliska zajednici) koja poseduje osnovno pravno znanje i veštine da pomogne drugima. Ključni zadaci uključuju edukaciju zajednice o pravima, pomoć pri sastavljanju osnovnih podnesaka, posredovanje sa lokalnim institucijama, dokumentovanje slučajeva kršenja prava i organizovanje zajednice radi zajedničkog delovanja. Uloga parapravnika je dvostruka: socijalna i pravna, sa ciljem da se osnaže pojedinci i zajednica za samostalnu borbu za svoja prava.

Osnovni principi rada: Rad parapravnika mora se temeljiti na striktnim etičkim principima kako bi se izgradilo i očuvalo poverenje. To su:

- **Ne čini štetu (Do No Harm):** Osnovni postulat koji nalaže da aktivnosti parapravnika ne smeju dodatno ugroziti bezbednost ili prava korisnika.
- **Poverljivost:** Apsolutna dužnost čuvanja svih ličnih i osetljivih informacija dobijenih od korisnika. Podaci se dele isključivo unutar tima koji radi na slučaju, uz primenu tehnika anonimizacije i pseudonimizacije u javnoj komunikaciji.
- **Nepriistrasnost:** Pružanje jednake podrške svima, bez obzira na lična svojstva, i izbegavanje sukoba interesa.
- **Tačnost i provera činjenica (Fact-Checking):** Sve informacije moraju biti precizne i proverene iz više izvora pre korišćenja.
- **Kredibilitet:** Gradi se kroz iskrenost, transparentnost, doslednost i ispunjavanje obećanja. Lako se gubi, a teško stiče.

- Ključni pristupi i metode: u Vodiču su istaknuta dva moderna pristupa u radu sa zajednicom:
- Organizovanje zajednice (Community Organizing): Strateški proces okupljanja ljudi radi izgradnje kolektivne moći za rešavanje zajedničkih problema. To je maraton, a ne sprint, čiji je cilj stvaranje samoodržive i osnažene zajednice.
- Zastupanje u zajednici (Community Lawyering): Pravni pristup gde advokati i parapravnici deluju kao partneri zajednice, a ne samo kao spoljni eksperti. Fokus je na rešavanju sistemskih problema koje je definisala sama zajednica, a cilj je sistemska promena, a ne samo pojedinačna pravna pobeda.

Rad sa korisnicima i dokumentovanje: U Vodiču su navedene konkretne smernice za rad sa korisnicima, sa posebnim naglaskom na zaštitu od sekundarne viktimizacije i retraumatizacije. Ključan alat u radu je informisani pristanak, koji osigurava da korisnik svesno i slobodno odlučuje o svom učešću. Detaljno je objašnjen proces dokumentovanja povreda prava kroz intervju, uključujući faze intervjua i formulu ključnih pitanja (ko, šta, gde, kada, kako, zašto, posledice, dokazi) koja garantuje prikupljanje svih relevantnih informacija.

Sadržina ne podrazumeva samo skup pravila, već i poziv na akciju. Publikacija osnažuje parapravnike da postanu efikasni zastupnici svojih zajednica, pružajući im alate ne samo za rešavanje pojedinačnih slučajeva, već i za pokretanje dugoročnih društvenih promena.

Ko može biti parapravnik i koja je njegova uloga?

Kako ovaj pojam nije definisan zakonom ili podzakonskim aktima u Republici Srbiji, osnovni uslovi za obavljanje poslova parapravnika su proizašli iz prakse i potreba same zajednice u kojoj oni deluju. Možda se pojam parapravnika najjednostavnije može definisati tako što će se naznačiti šta osoba koja je parapravnik ne mora da bude ili ne treba da bude. Parapravnik ne treba da bude osoba koja je diplomirani pravnik, advokat, ili se na neki drugi način već bavi pravnom praksom. Stoga, to može biti osoba iz zajednice koja ima potencijal da zastupa prava pripadnika zajednice, ali to mogu biti i osobe kao što su socijalni radnici, studenti, aktivisti koji su na neki način povezani sa zajednicom koju zastupaju.

Formalni uslovi za angažovanje parapravnika (primeri iz prakse i međunarodnih standarda):

Iako ne postoji formalni okvir, u praksi organizacije civilnog društva koje angažuju parapravnike obično postavljaju određene kriterijume. U nedostatku domaćih propisa, u definisanju ovih kriterijuma, možemo se osloniti na uporednu praksu.

- **Punoletstvo i radna sposobnost:** Parapravnik mora biti punoletna osoba sa punom poslovnom sposobnošću. Ovo bi trebalo da bude osnovni preduslov za preuzimanje odgovornosti koju ovaj posao nosi.¹
- **Obrazovanje:** Iako je već navedeno da ove osobe nisu pravnici, treba naglasiti i da se od njih ne zahteva diploma Pravnog fakulteta. U zavisnosti od organizacije i složenosti posla, najčešće se traži srednja stručna sprema. Međutim, fokus nije

¹ Opšti principi ugovornog prava, Zakon o radu, „Sl. glasnik RS“; br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/2017 i 95/2018 – autentično tumačenje.

na formalnom obrazovanju, već na veštinama, posvećenosti, povezanosti i poznavanju zajednica u kojima rade. U nekim pravnim sistemima, kao što je Ontario u Kanadi, postoje akreditovani programi i licence za parapravnike, ali to u Srbiji nije slučaj.²

- **Državljanstvo:** U praksi, parapravnici su najčešće državljani zemlje u kojoj rade, pre svega zbog poznavanja jezika, kulture i lokalnog konteksta. Međutim, ne postoje zakonske prepreke da strani državljanin sa regulisanim boravkom i radnom dozvolom, koji ispunjava sve druge uslove (posebno poznavanje jezika), bude angažovan kao parapravnik.
- **Vrsta angažovanja:** Parapravnici se najčešće angažuju putem **Ugovora o delu** ili **Ugovora o privremenim i povremenim poslovima**, s obzirom na vrstu posla i često projektnu prirodu njihovog angažmana u organizacijama civilnog društva. U ređim slučajevima, ukoliko organizacija ima stalnu potrebu i sredstva, moguće je i zasnivanje radnog odnosa **Ugovorom o radu**.³
- **Dodatni uslovi:** Ključno je da osoba ne bude osuđivana za krivična dela koja je čine nedostojnom za obavljanje ovog posla (npr. osoba osuđivana za nasilje u porodici ne bi bila podobna za rad sa osetljivim grupama žena koje su pretrpele nasilje). Takođe, od izuzetne je važnosti da osoba deli vrednosti organizacije koja je angažuje, kao što je primera radi posvećenost ljudskim pravima, ravnopravnosti i socijalnoj pravdi.

Kako je već napomenuto, pošto ne postoje zakonom propisani uslovi, svi navedeni uslovi su izvedeni iz prakse nevladinih organizacija i uporednih pravnih sistema.

Kao što se iz uslova za ovaj posao može videti, uloga parapravnika je i socijalna i pravna. Edukacija zajednice je veoma značajan as-

2 Law Society of Ontario, Paralegal licensing process, <https://lso.ca/becoming-licensed/paralegal-licensing-process>

3 Zakon o radu, „Sl. glasnik RS”, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/2017, 95/2018 – autentično tumačenje i 109/2025 – dr. zakon, čl. 197-202.

pekt, posebno kada se radi sa osetljivim grupama. Cilj je da se uobliče i adresiraju kršenja prava uz sagledavanje specifičnosti grupe, ali i da se osnaže pojedinci u traženju rešenja za svoje probleme. Odnos sa zajednicom je ključan za prikazivanje specifičnih barijera i kršenja prava.

U kojim oblastima parapravnik može raditi?

Parapravnik može biti angažovan u pomaganju zajednici da ostvari prava i da dokumentuje kršenja svojih prava u svim oblastima. Nije potrebno specifično obrazovanje za ovu ulogu. Međutim, nužno je da kandidat ima osnovnu funkcionalnu pismenost, da je upoznat sa radom institucija koje su od značaja za ostvarivanje prava određene zajednice i da ima iskustvo rada sa njima, kao i da poznaje specifičnosti zajednice sa kojom radi. Veoma je važno i da poseduje veštinu vođenja razgovora i rada sa korisnicima, kao i sposobnost da pravilno i pravovremeno dokumentuje kršenje prava, da zagovara za unapređenje prava određene grupe i da podučava njene pripadnike o tome kako da zaštite neko pravo i slično. Zbog toga je, kada se procenjuje da li je neko podoban za ovu poziciju, važnije posedovanje praktičnih veština nego formalno obrazovanje.

Osnovni zadaci parapravnika zavise od potreba grupe sa kojom radi, kao i metodologije rada organizacije koja ga angažuje. Iako neće u svakom slučaju radni zadaci biti isti, praksom su definisani neki osnovni okviri⁴:

- Podučavanje zajednice o pravima (kroz sastanke, treninge, edukacije, razgovore).
- Sastavljanje i slanje dopisa, zahteva i drugih pravnih manje komplikovanih koraka u cilju ostvarivanja prava.
- Posredovanje sa organima javne vlasti (lokalna samouprava, lokalne nezavisne institucije i sl.).

4 Više o tome u: D.J. Ravindram, International Commission of Jurists, „A handbook on training paralegals“, dostupno na <https://www.icj.org/resource/a-handbook-on-training-paralegals-report-of-a-seminar-on-training-of-paralegals-tagatay-city-philippines-5-9-december-1988/>

- Upućivanje na adekvatne institucije shodno njihovim nadležnostima.
- Priprema, tj. dokumentovanje slučaja za potrebe pravnog tima.
- Predstavljanje problema zajednice radi daljeg zagovaranja za poboljšanje njenog društvenog položaja.

Idealno je da parapravnik bude deo zajednice čija prava zastupa, ali nekada to može biti i osoba koja već blisko radi sa zajednicom, upoznata je sa kontekstom i osobenostima njenog društvenog položaja. Jedna od značajnijih veština parapravnika jeste sposobnost mobilizacije i organizacije zajednice, odnosno njeno grupisanje i zajedničko delovanje u cilju zagovaranja za neku promenu. Stoga, osoba treba da poseduje specifične veštine koje podrazumevaju poznavanje i razumevanje zajednice, poznavanje načina njenog funkcionisanja i komuniciranja, ali i mogućnosti koje određuju domete i granice delovanja zajednice.

Istorijski pregled nastanka i razvoja parapravnika

Poreklo na Globalnom jugu: Borba za pravdu

Moderni koncept „community paralegals” ili parapravnika iz zajednice, kakvog ga danas poznajemo u kontekstu ljudskih prava, ima svoje korene u pokretima za socijalnu pravdu na Globalnom jugu. Jedan od najranijih i najpoznatijih primera dolazi iz Južne Afrike tokom 1950-ih godina. U vreme aparthejda, organizacije civilnog društva poput *Black Sash* počele su da obučavaju građane da pomažu ne-belom stanovništvu da se snađe u lavirintu nepravednih i komplikovanih zakona aparthejda. Ovi prvi parapravnici radili su u tzv. „savetodavnim kancelarijama” (advice offices), pružajući osnovne informacije, pomažući u popunjavanju formulara i zastupajući ljude pred administrativnim telima. Njihov rad nije bio samo tehnička pomoć, već i oblik otpora i borbe za osnovna ljudska prava.⁵

Ovaj model se kasnije proširio i na druge zemlje. Na Filipinima, nakon pada diktature Ferdinanda Markosa 1986. godine, razvile su se „alternativne pravne grupe” koje su obučavale farmere, radnike i članove drugih marginalizovanih grupa da postanu parapravnici i bore se za svoja prava, posebno u oblastima agrarne reforme i radnih odnosa⁶. Slični pokreti nastali su i u Keniji, Indoneziji, Indiji i mnogim drugim zemljama, uvek sa istim ciljem: da se pravo približi običnim ljudima i iskoristi kao alat za društvenu promenu.

5 Namati, „Researching Community Paralegals”, <https://namati.org/what-we-do/grass-roots-legal-empowerment/researching-community-paralegals/>

6 Alternative Law Groups, <https://www.alg.org.ph/>

Razvoj na Globalnom severu: Potreba za efikasnošću

U zapadnim zemljama, poput Sjedinjenih Američkih Država, profesija parapravnika (paralegal) razvila se iz drugačijih potreba. Tokom 1960-ih, advokatske kancelarije i pravna odeljenja kompanija tražili su način da smanje troškove i povećaju efikasnost. Shvatili su da mnoge pravne zadatke, kao što su istraživanje, priprema dokumenta i upravljanje predmetima, mogu obavljati obučeni profesionalci koji nisu advokati, po znatno nižoj ceni. Američka advokatska komora (ABA) zvanično je podržala koncept parapravnika 1967. godine, što je dovelo do formalizacije profesije i otvaranja prvih obrazovnih programa⁷.

U ovim sistemima, parapravnici najčešće rade u advokatskim kancelarijama, kompanijama ili državnim institucijama, uvek pod nadzorom advokata. Njihov status je formalizovan, sa jasno definisanim obrazovnim putevima i sertifikatima. U nekim jurisdikcijama, kao što je Ontario u Kanadi, parapravnici su licencirani i regulisani na sličan način kao i advokati, i mogu samostalno da zastupaju klijente pred nižim sudovima i tribunalima⁸.

Kontekstualizacija za Srbiju

Rad parapravnika u Srbiji danas se više oslanja na model koji je ustanovljen na Globalnom jugu. Parapravnici u Srbiji najčešće rade u nevladinim organizacijama i fokusirani su na pružanje podrške najugroženijim grupama (Romi, izbeglice, osobe sa invaliditetom, žrtve nasilja). Njihov rad je proizašao iz potrebe da se premosti ogroman jaz između ovih zajednica i pravosudnog sistema.

7 Wikipedia, „Paralegal”, <https://en.wikipedia.org/wiki/Paralegal>

8 Law Society of Ontario, <https://lso.ca/>

Šta znači organizovanje zajednice (*Community Organizing*)?

Pokretanje ili organizovanje zajednice je proces okupljanja ljudi kako bi zajedničkim snagama radili na rešavanju problema koji ih se tiču i ostvarivanju zajedničkih ciljeva. To nije samo pozivanje ljudi na protest; to je dublji, strateški proces izgradnje moći unutar zajednice kako bi ona mogla dugoročno da se bori za svoje interese⁹.

Kako se to radi i sa kojim ciljem?

Cilj pokretanja zajednice je **izgradnja kolektivne moći**. Kada pojedinci deluju sami, njihov uticaj je ograničen. Kada se udruže, njihov glas postaje jači i teže ga je ignorisati. Proces obično uključuje sledeće korake:

- **Slušanje i izgradnja odnosa:** Osnova svega je razgovor sa ljudima. Parapravnik provodi vreme u zajednici, sluša o problemima sa kojima se ljudi suočavaju, ali i o njihovim nadama i snovima. Kroz ove razgovore „jedan na jedan“ gradi se odnos poverenja, koji je temelj za svaku zajedničku akciju¹⁰.
- **Identifikacija zajedničkih problema i lidera:** Kroz razgovore, parapravnik pomaže zajednici da prepozna probleme koji pogađaju najveći broj ljudi i oko kojih su ljudi spremni da se angažuju. Istovremeno, prepoznaju se i neformalni lideri – osobe koje drugi u zajednici poštuju i slušaju.
- **Razvijanje strategije i plana akcije:** Kada je problem definisan, zajednica, uz podršku parapravnika, razvija strategiju

9 Marta Brzosko, „Community Organizing 101: How to Start a Social Movement“, Medium, 2. oktobar 2023, <https://medium.com/civlead/community-organizing-101-how-to-gather-a-group-for-meaningful-action-7f5ef0f537b8>

10 NEA, „Fundamentals of Organizing Toolkit“, https://www.nea.org/sites/default/files/2020-11/22122_C4O%20Organizing%20Toolkit.pdf

za njegovo rešavanje i pravi plan akcije. Šta želimo da postignemo? Ko ima moć da donese odluku? Koje taktike ćemo koristiti (peticije, sastanci sa donosiocima odluka, medijske kampanje, protesti)?

- **Akcija i mobilizacija:** Ovo je najvidljiviji deo procesa, kada zajednica sprovodi planirane aktivnosti. Primera radi, to može biti organizovanje sastanka stanara, potpisivanje peticije za uvođenje kanalizacije, organizovanje mirnog protesta ispred opštine ili pokretanje medijske priče o problemu.
- **Refleksija i evaluacija:** Nakon svake akcije, zajednica se sastaje da analizira šta je dobro urađeno, a šta je moglo bolje. Ova faza je ključna za učenje i jačanje zajednice za buduće borbe.

Pokretanje zajednice je dugotrajan proces, i tako mu treba i pristupiti. Cilj nije samo rešiti jedan konkretan problem, već izgraditi organizovanu i osnaženu zajednicu koja će i u budućnosti moći samostalno da prepozna probleme i bori se za svoja prava. Neka iskustva vezana za mobilizaciju zajednice koja ima Inicijativa A 11 su značajna i za dalje učenje o ovom pitanju. Primera radi, još od 2018. godine Inicijativa A 11 radi sa zajednicom interno raseljenih Roma koji stanuju u **kompleksu socijalnih stanova u Uzun Mirkovoj ulici u Požarevcu**, gde su im dodeljena stambena rešenja posle zatvaranja kolektivnih centara u kojima su živeli po svom raseljenju sa Kosova. Po dolasku u ovu zajednicu, Inicijativa A 11 je shvatila da se problemi sa kojima se suočavaju stanovnici mogu podeliti u dve grupe – kolektivne probleme koji pogađaju sve ili skoro sve stanovnike i pojedinačni problemi koji su specifični za svako domaćinstvo. Zbog toga je odlučeno da se sa ovom zajednicom radi na oba polja. Prvo su mapirani pojedinačni problemi, a neposredno nakon toga kroz kraće radionice i sastanke u zajednici i oni koji pogađaju samo naselje. Ovi problemi su se najpre odnosili na isključivanje vode i struje jer stanovnici zbog svog siromaštva i socijalne isključenosti nisu mogli da plaćaju račune, probleme sa tekućim održavanjem objekata u kojima stanuju, kao i sa odnošenjem smeća i nedostatkom programa za integraciju i osnaživanje stanovnika. Posebni problemi odnosili su se na nezakonit rad lokalnog centra za socijalni rad i diskriminaciju Roma koji mu se obraćaju, zbog čega su pokrenuti i postupci pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti i Zaštitnikom građana. Ipak, uprkos

tome što su stanovnici bili motivisani da učestvuju u pokušajima da se situacija promeni, pa i pozitivnim ishodom postupka pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti koji je uputio preporuke centru za socijalni rad kako da prilagodi svoje postupanje odredbama Zakona o zabrani diskriminacije, malo šta je na kolektivnom planu uspelo – lokalne vlasti su ostale neme na probleme koji se tiču visokih računa, a programi integracije su praktično nepostojeći, što ključni uzrok svih problema – duboko siromaštvo i socijalnu isključenost stanovnika ovog naselja ostavlja nerešenim. Uvidevši da su lokalne vlasti pasivne u odnosu na probleme sa kojima se suočavaju stanovnici naselja, Inicijativa A 11 je pokušala kroz kampanju javnog zagovaranja i komunikacije sa vlastima da se počne sa rešavanjem nagomilanih problema. Ipak, ni ovo nije donelo željene rezultate, ali je kontinuirani rad i prisustvo Inicijative A 11 uspelo da pomogne da se rešavaju pojedinačni problemi pojedinaca i porodica koje stanuju u naselju i uticalo je donekle da se neki od problema počnu rešavati, najpre u vidu popravke krovova na objektima u kojima oni stanuju.

Ovaj primer pokazuje da je uprkos mobilizaciji zajednice, pa i očekivanja da će se problemi rešiti jer su očevidni i neophodno ih je hitno rešiti, to ponekad nije slučaj. Duboko siromaštvo, socijalna isključenost, nedostatak resursa na strani lokalnih vlasti, pa i nerazumevanje šta su sve njihove obaveze u pogledu prava na adekvatno stanovanje – sve su to razlozi zbog kojih je rad sa zajednicom često dugotrajan i iziskuje puno resursa. Zbog toga su povremene procene očekivanja i jasna komunikacija o svim aspektima zajedničke borbe neophodni, a često i prvi korak koji je potrebno preduzimati kada se radi na rešavanju problema koji su uslovljeni višestrukim faktorima sa kojima se suočava zajednica koju čine najugroženiji građani i građanke.

Kako je za svaku višestruko ugroženu zajednicu tipično da ima mnogobrojne probleme, potrebno je napraviti prioritete u delovanju. Mandat i resursi sa kojima raspolaže parapravnici su ograničeni, a često je takav i vremenski period na koji je angažovan, te u skladu sa tim treba odrediti prioritete u radu i probleme na koje će se fokusirati. Ovo svakako zavisi i od znanja i interesovanja jedne osobe, ali i od pravca u kom organizacija sa kojom parapravnici radi želi da deluje.

Saradnja sa pravnim timom i kontinuirani razvoj

Rad parapravnika je usko povezan sa pravicima, te je zbog toga potrebna njihova stalna koordinacija i međusobno savetovanje. U zavisnosti od modaliteta rada, unutrašnjeg sistema rukovođenja, parapravnici mogu biti u kontaktu samo sa jednom osobom iz pravnog tima koja bi im bila mentor ili sa celim timom. Pravnici će često uputiti parapravnika u to šta su njihove potrebe, na koji način treba da istražuje slučajeve kršenja prava i zajedno diskutovati o slučajevima. Takođe, u zavisnosti od teme, mogućnosti parapravnika i sprovedene obuke, u delokrug njegovog rada može se uključiti i pravno istraživanje. Taj zadatak se uglavnom odnosi na pripremu podataka, prikupljanje primera iz sudske prakse i teorijskih dilema oko nekog pravnog pitanja. Veoma je važno da se ovakav tip zadatka pažljivo dodeljuje, sa uvažavanjem interesovanja i dotadašnjeg iskustva osobe koja je u ulozi parapravnika.

Odnos između parapravnika i pravnog tima (advokata, diplomiranih pravnika) je partnerski i kao takav je ključan za uspeh. Taj odnos se ne zasniva na strogoj hijerarhiji, već na saradnji, poverenju i zajedničkom cilju – pružanju najbolje moguće podrške zajednici. Ključni elementi te saradnje su:

- **Supervizija i mentorstvo:** Supervizija nije kontrola, već proces podrške i učenja. Pravnik-mentor redovno razgovara sa parapravnikom o slučajevima, pomaže mu da prevaziđe prepreke, analizira etičke dileme i pruža konstruktivne povratne informacije. Cilj supervizije je da osigura kvalitet rada, zaštiti parapravnika od profesionalnog sagorevanja (burnout) i omo-

gući mu da se razvija. Supervizija se može odvijati kroz redovne sastanke (npr. jednom nedeljno), zajednički rad na terenu i dostupnost za hitne konsultacije.¹¹

- **Stalna komunikacija:** Otvorena i redovna komunikacija je neophodna. Parapravnici su „oči i uši“ na terenu i pravnom timu pružaju neprocenjive informacije o realnim problemima zajednice. S druge strane, pravni tim parapravniku pruža pravne savete, tumačenja zakona i usmerenja za dalji rad. Važno je uspostaviti jasne kanale komunikacije (npr. grupe za razmenu poruka za brze konsultacije, redovni timski sastanci za planiranje i slično).
- **Poštovanje standarda:** Svaka organizacija ima svoje interne procedure i etičke standarde rada. Parapravnik je dužan da ih poznaje i poštuje. To se odnosi na način dokumentovanja slučajeva, pravila o poverljivosti, principe rada sa korisnicima i procedure za izveštavanje. Ovi standardi služe da se osigura profesionalnost, odgovornost i ujednačen kvalitet usluga.
- **Neformalno učenje i obuke:** Kako u Srbiji ne postoji formalno obrazovanje za parapravnike, učenje se najvećim delom odvija kroz praksu i internu edukaciju. Organizacije su dužne da organizuju redovne obuke o relevantnim zakonima (npr. Zakon o socijalnoj zaštiti, Zakon o sprečavanju nasilja u porodici), veštinama komunikacije, tehnikama intervjuisanja, javnom nastupu, itd. Ovo je dvosmeran proces – i pravnici uče od parapravnika o specifičnostima zajednice i preprekama sa kojima se ljudi suočavaju.

Uticao na lično osnaživanje i osnaživanje zajednice

Rad parapravnika ima dubok uticaj kako na osobu koja ovaj posao obavlja, tako i na zajednicu u kojoj radi. To je proces dvostrukog osnaživanja.

¹¹ The Practice of Clinical Supervision, by Peter Hawkins and Robin Shohet, 2012, <https://files01.core.ac.uk/download/pdf/228783087.pdf>

Lično osnaživanje parapravnika:

Kroz obavljanje ovog posla, parapravnici prolaze kroz proces ličnog i profesionalnog razvoja. Oni stiču konkretna znanja o pravnom sistemu i veštine koje su primenjive u svim sferama života: komunikacija, rešavanje problema, pregovaranje, organizacija i javni nastup. Suočavanje sa izazovnim situacijama i uspešno rešavanje problema direktno utiču na rast samopouzdanja i osećaja sopstvene vrednosti. Mnogi parapravnici, koji su i sami potekli iz marginalizovanih zajednica, kroz ovaj rad transformišu sopstvenu ulogu od nevidljivog društvenog aktera do aktivnog aktera promene. Ovaj osećaj svrhe i mogućnosti da se pomogne drugima je snažan motivator, ali nosi i rizik od sindroma izgaranja (burnout). Zbog toga su podrška tima, supervizija i briga o mentalnom zdravlju od suštinskog značaja za dugoročnu održivost rada parapravnika.¹²

Osnaživanje zajednice:

Rad parapravnika u zajednici deluje kao katalizator promena. On direktno doprinosi¹³:

- **Povećanju pravne pismenosti:** Ljudi uče o svojim pravima i procedurama za njihovo ostvarivanje. Znanje je moć, a razumevanje prava je prvi korak ka borbi za njih.
- **Demistifikaciji institucija:** Parapravnik, kao neko ko govori „jezikom zajednice“, pomaže ljudima da prevaziđu strah i nepoverenje prema institucijama (centrima za socijalni rad, zaštitniku pacijenata, policiji, opštini).
- **Izgradnji lokalnog liderstva:** Kroz proces organizovanja zajednice, parapravnik identifikuje i podržava nove lidere, prenoseći na njih znanja i veštine. Cilj je osnaživanje zajednice da

12 Berkeley University of California Press, „The Activist’s Handbook: A Primer for the 1990s and Beyond“, Randy Shaw, 2013, <https://archive.org/details/activistshandboo00shaw/page/n315/mode/2up>

13 Primeri osnaživanja u zajednici mogu se videti u: A. Di Giovanni, L. Bercovich, Routledge, „Legal Empowerment in Informal Settlements Grassroots Experiences in the Global South“, <https://www.taylorfrancis.com/reader/read-online/fa4e99a6-8ed2-4891-8b60-74696645c6d3/book/epub?context=ubx>

se i bez stalnog prisustva parapravnika bori za svoje interese.

- **Povećanju socijalne kohezije:** Zajednički rad na rešavanju problema jača veze među ljudima, gradi poverenje i solidarnost. Ljudi shvataju da nisu sami u svojim problemima i da udruženim snagama mogu postići više. Ovo stvara otporniju i povezaniju zajednicu, spremnu da se suoči sa budućim izazovima.

Zastupanje u zajednici (*Community Lawyering*)

Community lawyering ili zastupanje u zajednici je pristup koji prevazilazi tradicionalno pružanje pravne pomoći. Umesto da se advokati i parapravnici posmatraju kao spoljni eksperti koji rešavaju pojedinačne slučajeve, ovaj pristup ih vidi kao partnere zajednice koji rade zajedno sa njom na identifikovanju i rešavanju sistemskih problema. Prema definiciji koju je ponudio Shriver Center u Čikagu, pravno zastupanje se „koristi kako bi se pomoglo u postizanju rešenja za probleme koje je identifikovala zajednica, na načine koji razvijaju lokalno liderstvo i institucije koje mogu nastaviti da vrše moć radi sistemske promene”¹⁴. Ovaj pristup se temelji na idejama organizovanja zajednice koje je još 1930-ih i 40-ih razvio Sol Alinski (Saul Alinsky), a čiji je osnovni cilj osnaživanje građana da sami utiču na promene. U kontekstu prava, to znači da cilj nije samo dobiti slučaj na sudu, već i osnažiti zajednicu da se dugoročno bori za svoja prava. Advokat ili parapravnik nije samo „glas” korisnika, već facilitator, edukator i saradnik koji pomaže zajednici da razvije sopstveni glas. U ovakvom delovanju postoje značajne razlike u odnosu na tradicionalni pristup sudskog zastupanja. Tradicionalno zastupanje podrazumeva fokus na pojedinca, dok zastupanje u zajednici stavlja fokus na problem koji pogađa celu zajednicu. U tradicionalnom zastupanju problem definiše advokat, dok

¹⁴ Shriver Center on Poverty Law, <https://www.povertylaw.org/wp-content/uploads/2020/07/CL-20-Online-Agenda-2.pdf>

ovde problem definiše zajednica. Tradicionalno zastupanje podrazumeva advokata kao eksperta, koji donosi odluke i vodi slučaj. U pristupu zastupanja kroz zajednicu, advokat je partner, koji deli znanje i radi zajedno sa zajednicom na strategiji. Takođe, u tradicionalnom zastupanju cilj je pravna pobeda, gde se uspeh meri dobijenom presudom, dok zastupanje u zajednici ima za cilj sistemsku promenu i osnaživanje, a uspeh se meri jačanjem zajednice, razvojem novih lidera i promenom nepravednih politika ili praksi. U tradicionalnom zastupanju **taktike su pravne**, a fokus je na parnicama, žalbama, formalnim postupcima. Kod zastupanja u zajednici **taktike su raznovrsne**, a koriste se i pravne i nepravne taktike – organizovanje, medijske kampanje, pregovori, javno zastupanje, edukacija¹⁵.

Kako to izgleda u praksi? Zamislimo neformalno naselje u kojem nijedna kuća nema pristup pijačoj vodi. Tradicionalni pristup bi možda bio da advokat podnese tužbu u ime jedne porodice protiv grada. Pristup zastupanja u zajednici bi bio drugačiji. Parapravnik bi prvo razgovarao sa stanovnicima, pomogao im da se organizuju, da održe sastanke i da zajedno definišu problem i cilj. Zatim bi, zajedno sa pravnim timom, pomogao zajednici da istraži zakonske mogućnosti, ali i da razvije širu strategiju koja može uključivati: prikupljanje potpisa za peticiju, organizovanje sastanka sa gradskim većnikom, pozivanje medija da izveštavaju o problemu, i na kraju, ako je potrebno, podnošenje kolektivne tužbe u ime cele zajednice. Kroz ovaj proces, stanovnici ne samo da rešavaju problem vode, već uče kako da se organizuju, kako da pregovaraju sa vlastima i kako da koriste pravne alate – osnažuju se da se i u budućnosti bore za svoja prava.

15 Joseph Riepenhoff, „A Community Lawyering“, Marquette University Law School Faculty Blog, 22. novembar 2019, <https://law.marquette.edu/facultyblog/2019/11/a-community-lawyering/> i https://www.americanbar.org/content/dam/aba/publications/public_lawyer/Hilton_Community_Lawyering.pdf)

OSNOVNI PRINCIPI RADA PARAPRAVNIKA

Kako se već iz opisa posla parapravnika vidi, najveći deo njegovog zadatka se svodi na odnos sa korisnicima, tj. odnos sa zajednicom čija prava zastupa. Stoga, potrebno je značajne resurse usmeriti na uspostavljanje i održavanje kontakata i rada sa zajednicom, kako bi parapravnik imao jasne okvire i smernice u radu sa ljudima. Ova pravila su često navedena i u internim aktima organizacija koje angažuju parapravnika, ali ih je važno napomenuti i predstaviti pre nego što parapravnik počne sa radom. On je tokom svog rada predstavnik organizacije koja ga je angažovala i često prva osoba sa kojom će pripadnici iz konkretne osetljive grupe stupiti u kontakt. Postoji nekoliko osnovnih načela u radu sa osetljivim grupama, koje bi parapravnik trebalo da primenjuje u svom radu.

Ne čini štetu (*Do No Harm*)

Ovo je jedan od ključnih standarda u radu organizacija civilnog društva koje se bave ljudskim pravima. Često se ispoljava u situacijama kada smo u kontaktu sa osobama čija ljudska prava štitimo ili koje nam pružaju informacije o povredama ljudskih prava. Treba se podsetiti da nismo uvek u situaciji da garantujemo poštovanje ljudskih prava i sigurnost svim osobama s kojima smo u kontaktu tokom rada, kao i da naša perspektiva o tome šta je najbolje za grupu nije nužno i perspektiva te grupe. Zbog toga je važno primenjivati princip „Ne čini štetu” u radu na prikupljanju podataka o kršenjima ljudskih prava i obezbediti u najmanjem da žrtve, svedoci i svi oni s kojima dolazimo u kontakt nakon toga ne budu dodatno ugroženi ili izloženi drugim povredama ljudskih prava¹⁶.

¹⁶ OHCHR, Priručnik o praćenju poštovanja ljudskih prava, poglavlje 2, str. 4, dostupno na: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Chapter02-MHRM.pdf>

Tako je npr. pravni tim Inicijative A 11, tokom rada sa zajednicom u jednom neformalnom naselju, naišao na nekoliko različitih stavova. Naime, ovde su se duži niz godina nalazili ljudi raseljeni sa jedne od centralnih lokacija u Beogradu, prilično udaljeni od urbanih delova grada i u veoma lošim životnim uslovima. Živeli su u mobilnim stambenim jedinicima, što su zapravo metalni kontejneri, sa zajedničkim kupatilom. Zbog otpočinjanja velikog infrastrukturnog projekta, i sa ove lokacije će biti raseljeni, te im je Grad Beograd ponudio neke opcije za alternativni smeštaj. Pravni tim Inicijative A 11 je smatrao da ponuđena opcija ne predstavlja stabilnu stambenu alternativu i da nije u skladu sa pravnim standardima, zbog čega je planirano da se pristupi pokretanju tužbe. Međutim, neki korisnici nisu želeli da podnesu tužbu iako je ovo rešenje bilo loše za njih, a nekima je predlog Grada odgovarao. U takvoj situaciji, nije bilo svrsishodno ubeđivati ljude zašto je važno pokrenuti sudski proces, iako bi sam postupak bio jači da su svi korisnici ovih mobilnih stambenih jedinica učestvovali. Naša uloga je bila da na objektivnan način objasnimo kako i koliko bi tekao pravni postupak, šta bi se od njih zahtevalo i koji su mogući ishodi, bez nagovaranja ili primoravanja na pokretanje sudskog postupka. Nastavili smo rad na pokretanju postupka sa nekoliko korisnika kojima je ovaj pravni put odgovarao.

Budi upoznat sa standardima

Dobro poznavanje standarda ljudskih prava čija se primena prati važno je za uspešno i usredsređeno prikupljanje podataka, kao i za izbor tehnike prikupljanja podataka koja će se koristiti. Pored toga, dobro poznavanje standarda predstavlja i odlično utemeljenje za sprovođenje monitoring aktivnosti i obrazloženje za izbor određenih pitanja koja su u fokusu monitoringa. To podrazumeva poznavanje nekoliko nivoa pravnih akata:

- **Ustavne garancije:** Ustav Republike Srbije, kao najviši pravni akt, u svom drugom delu sadrži katalog ljudskih i manjinskih prava i sloboda. Ova prava su direktno primenjiva, a Ustav garantuje i sudsku zaštitu u slučaju njihovog kršenja. Poznavanje ustavnih garancija (pravo na život, zabrana torture, pravo na

pravično suđenje, sloboda izražavanja, pravo na socijalnu zaštitu, itd.) predstavlja temelj za prepoznavanje kršenja prava.

- Domaći propisi (zakoni i podzakonski akti): Ovo su zakoni koji detaljnije razrađuju ustavne garancije i međunarodne standarde. Za rad parapravnika, relevantni su brojni zakoni u zavisnosti od oblasti rada, kao što su: Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o socijalnoj zaštiti, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Porodični zakon, Zakon o radu, Zakon o opštem upravnom postupku, itd. Poznavanje ovih zakona ne znači znanje svakog člana napamet, već razumevanje osnovnih prava i procedura koje oni propisuju.
- Međunarodni standardi: Ovo su međunarodni ugovori o ljudskim pravima koje je Republika Srbija potpisala i ratifikovala. Prema Ustavu, ovi ugovori su sastavni deo domaćeg pravnog poretka i neposredno se primenjuju, a često imaju i jaču pravnu snagu od domaćih zakona. Najvažniji među njima su: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Konvencija o pravima deteta, Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), Konvencija protiv torture, Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, itd.

Poštuj mandat

Situacija u kojoj se nalazi osoba čija su ljudska prava ugrožena često je višedimenzionalna. Pored povrede ljudskih prava, često postoji i potreba za psihosocijalnom ili medicinskom podrškom, potreba za rešavanjem humanitarnog pitanja ili nekog drugog problema s kojim se ta osoba suočava. Iako je prirodno truditi se da se pomoć pruži koliko god je to moguće, ta pomoć često može biti neadekvatna i na duže staze može načiniti štetu osobi kojoj želimo da pomognemo. Zbog toga je važno imati u vidu mandat organizacije ili grupe koju predstavljate i podsetiti se da i drugi akteri mogu pružiti pomoć osobi koja je vaš izvor ili koja je žrtva kršenja ljudskih prava. Takođe, od značaja je imati kontakte drugih organizacija i/ili institucija gde se može

uputiti korisnik. Prilikom upućivanja je uvek poželjno da parapravnici proveru sa tom organizacijom da li imaju kapaciteta i mogućnosti za takav slučaj.

Obezbedi kredibilitet

Kredibilitet, odnosno činjenica da su osobe s kojima razgovaramo ili koje zastupamo u svakom trenutku sigurne da nam mogu verovati, ključan je za rad u ovoj oblasti. Kredibilitet se ne podrazumeva, on se mukotrпно gradi i lako gubi. On je temelj svakog odnosa poverenja sa zajednicom. Bez njega, ljudi neće deliti osetljive informacije, neće se odazvati pozivu na akciju i neće vas videti kao saveznika.

Kako se gradi kredibilitet?

- **Iskrenost i transparentnost:** Uvek budite iskreni u vezi sa tim ko ste, za koju organizaciju radite, koji je vaš mandat i šta realno možete da uradite. Nikada ne obećavajte stvari za koje niste sigurni da ih možete ispuniti. Bolje je reći „ne znam, ali pokušaću da saznam“, nego dati lažnu nadu. Čak i propust da nismo pozvali osobu koju zastupamo u danu kada smo obećali da ćemo to učiniti može narušiti odnos.
- **Doslednost i pouzdanost:** Ako kažete da ćete nešto uraditi, uradite to. Ako obećate da ćete se javiti u određeno vreme, javite se. Doslednost u malim stvarima gradi poverenje za velike. Ljudi moraju znati da mogu da se oslone na vas.
- **Kompetentnost i profesionalizam:** Pokažite da znate svoj posao. To ne znači da morate znati sve, ali znači da morate biti temeljni, organizovani i podrazumeva stalno usavršavanje. Priznavanje sopstvenih granica i traženje pomoći od pravnog tima kada je to potrebno takođe je znak profesionalizma.
- **Poštovanje i empatija:** Tretirajte svakog člana zajednice sa poštovanjem, bez obzira na njegovo obrazovanje, materijalni status ili lične stavove. Slušajte sa empatijom i pokušajte da razumete njihovu perspektivu, čak i kada se ne slažete sa njom.

Gubitak kredibiliteta može imati veoma loše posledice koje utiču na dalji rad sa zajednicom. Jedna pogrešna informacija, jedno neispunjeno obećanje ili jedan pogrešan postupak mogu uništiti godine rada na izgradnji poverenja. Kada se kredibilitet izgubi, ne gubi ga samo pojedinac-parapravnik, već i cela organizacija, a ponekad i celokupni sektor civilnog društva u očima te zajednice. Zato je očuvanje kredibiliteta stalna obaveza i odgovornost svakog parapravnika.

Nepristrasnost

Nepristrasnost znači da ne zauzimate strane i da ne dozvoljavate da vaša lična uverenja, predrasude ili odnosi utiču na vaš rad. Morate tretirati sve strane u sporu jednako i objektivno prikupljati činjenice, bez obzira na to da li vam se neka strana više ili manje dopada. Ovo je ključno za izgradnju poverenja i kredibiliteta, kako kod korisnika, tako i kod institucija sa kojima komunicirate. Ako ste u sukobu interesa (na primer, ako je jedna od strana u sporu vaš rođak ili prijatelj), dužni ste da to prijavite organizaciji i izuzmete se iz slučaja ukoliko to nalažu pravila rada.

Zamislimo situaciju prinudnog iseljenja jednog neformalnog naselja. U naselju živi deset porodica. Gradska uprava nudi alternativni smeštaj za pet porodica, dok preostalih pet ostaje bez ikakvog rešenja. Parapravnik koji radi sa ovom zajednicom može doći u iskušenje da se fokusira samo na pomoć porodicama koje su ostale bez smeštaja, jer je njihova situacija očigledno teža. Međutim, princip nepristrasnosti nalaže drugačiji pristup. Parapravnik mora tretirati sve porodice kao deo jedne zajednice pogođene istim problemom. Njegov zadatak je da objektivno dokumentuje situaciju za svih deset porodica: ko je dobio smeštaj, pod kojim uslovima, kakav je kvalitet tog smeštaja, a ko nije i zašto. U komunikaciji sa institucijama, on ne zastupa samo „svojih“ pet porodica, već celu zajednicu, ukazujući na manjkavosti celokupnog rešenja i boreći se za pravedan tretman za sve. On može organizovati sastanak cele zajednice kako bi zajedno definisali zahteve. Na taj način, on ne samo da postupa nepristrasno, već i jača zajednicu da nastupa jedinstveno, što dugoročno donosi bolje rezultate od parcijalnog rešavanja problema.

Obezbedi poverljivost kad je ona neophodna

Poverljivost podataka koje prikupljate izuzetno je važna, ne samo za bezbednost osobe koja je intervjuisana ili za žrtvu kršenja ljudskih prava, već i za poštovanje njenih drugih prava. To je etička i zakonska obaveza¹⁷.

Šta poverljivost podrazumeva u praksi?

Poverljivost znači da prikupljene lične i osetljive podatke nećete otkriti nikome van tima koji radi na slučaju, bez izričitog pristanka osobe na koju se podaci odnose. To uključuje i obavezu da se podaci čuvaju na bezbedan način (zaključani u ormarima, zaštićeni lozinkama na računaru) kako bi se sprečio neovlašćen pristup.¹⁸ Posebno je važno **ne razgovarati o slučajevima na javnim mestima** gde neko može da vas čuje, niti deliti detalje sa prijateljima ili porodicom, čak i kada ne navodite imena.

Anonimizacija i pseudonimizacija kao tehnike zaštite:

Kada je potrebno koristiti podatke iz slučaja za izveštavanje, istraživanje ili javno zastupanje, moramo zaštititi identitet osoba koje smo intervjuisali i o čijim slučajevima govorimo. Dve osnovne tehnike su:

- **Anonimizacija:** Ovo je proces uklanjanja svih informacija koje mogu dovesti do identifikacije osobe (ime, prezime, adresa, JMBG, fotografija lica, itd.). Podaci su anonimni samo ako je apsolutno nemoguće ponovo identifikovati osobu. Na primer, umesto „Ana Popović iz Učiteljskog naselja u Beogradu“, u izveštaju bi pisalo „žena iz jednog beogradskog naselja“.
- **Pseudonimizacija:** Ovo je proces zamene identifikatora (npr. imena) sa pseudonimima (npr. „Korisnik 1“ ili izmišljeno ime).

¹⁷ Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, „Sl. glasnik RS“, br. 87/2018.

¹⁸ Vidi više o temi u: I. Denčić, A 11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, „Vodič za zaštitu podataka o ličnosti namenjen udruženjima građana koja se bave socijalnom zaštitom“, dostupan na: <https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2025/04/Vodic-A11.pdf>

Za razliku od anonimizacije, ovaj proces je povratan. Negde unutar organizacije postoji „ključ“ (poseban, zaštićen dokument) koji povezuje pseudonim sa stvarnim identitetom. Ovaj vid zaštite se koristi kada je potrebno pratiti slučaj tokom vremena, ali se u javnoj komunikaciji koristi samo pseudonim (ref. član 4, tačka 5, Opšta uredba o zaštiti podataka – GDPR).

Primer i kontakt sa medijima:

Zamislimo situaciju u kojoj radite sa ženom koja je preživela porodično nasilje. Novinar želi da napravi priču o tome. **Apsolutno je zabranjeno dati kontakt te žene novinaru bez njene izričite, svesne i informisane saglasnosti.** Čak i ako ona pristane, vaša je dužnost da je upozorite na sve moguće rizike izlaska u javnost (osuda okoline, dodatna trauma, uticaj na decu, rizik od reakcije nasilnika). Nikada ne smete vršiti pritisak na žrtvu da govori za medije. Ako se priča o ovakvom slučaju priprema, često je najbolja opcija potpuna anonimizacija – promena imena, zamagljivanje lica na fotografijama, izmena nekih detalja priče koji bi mogli otkriti njen identitet, a nisu ključni za suštinu.

Obezbedi tačnost i preciznost informacija

Tačnost i preciznost informacija na kojima se zasnivaju zagovaračke ili druge aktivnosti koje sprovode organizacije za zaštitu ljudskih prava obezbeđuju se primenom različitih alata i tehnika. Zbog toga je preciznost u prikupljanju podataka važna: ona nam omogućava da dobro dokumentujemo slučajeve kršenja prava i da imamo što više pouzdanih informacija o određenoj situaciji. Insistiranje na pisanoj komunikaciji kad god je to moguće i postavljanje preciznih pitanja (ne tzv. otvorenih pitanja, na osnovu kojih nam osoba prepričava šta se dogodilo, nego pitanja o svim pojedinostima određene situacije) neki su od načina za dobijanje preciznijih i tačnijih informacija.

Provera činjenica (*Fact-Checking*):

Provera činjenica je proces verifikacije informacija kako bi se utvrdila njihova tačnost i verodostojnost pre nego što se one upotrebe. Za pa-

rapravnika, ovo nije samo novinarska tehnika, već suštinski deo odgovornog rada. Svaka informacija koju dobijete od korisnika ili iz drugih izvora mora se tretirati kao tvrdnja koju treba proveriti. To znači da uvek treba tražiti dokaz ili drugi, nezavisan izvor za svaku ključnu tvrdnju. Na primer, ako korisnik kaže da mu je odbačena krivična prijava, tražite da vidite rešenje. Ako kaže da je bio kod lekara, tražite medicinski izveštaj. Provera činjenica štiti kredibilitet vas i vaše organizacije i sprečava širenje dezinformacija koje mogu naneti štetu slučaju.¹⁹

U osetljivim slučajevima postupaj naročito pažljivo

U intervjuisanju i razgovorima sa osobama koje su pretrpele povrede ljudskih prava treba biti naročito pažljiv, dok je u određenim situacijama ključno obezbediti da se ne dogodi sekundarna viktimizacija ili retraumatizacija osobe s kojom smo u kontaktu²⁰.

- Sekundarna viktimizacija se dešava kada žrtva, nakon primarnog događaja (npr. pretnji ili fizičkog napada), doživi dodatnu traumu kroz neadekvatne, neosetljive ili osuđujuće reakcije institucija (policije, suda, centra za socijalni rad) ili okoline (porodice, medija). To može biti sumnja u njenu priču, okrivljavanje žrtve („sama je to tražila“), ponovljeno ispitivanje o istim bolnim detaljima bez empatije, ili neefikasnost sistema koja produžava patnju²¹.
- Retraumatizacija je ponovno proživljavanje traumatskog iskustva. To se može desiti kada osobu nešto podseti na originalnu traumu – to može biti mesto, zvuk, miris, ali i nepažljivo postavljeno pitanje tokom intervjua. Na primer, insistiranje na grafičkim detaljima nasilja može dovesti do toga da osoba ponovo proživi strah i bol kao da se događaj dešava sada. Zbog toga je ključno voditi razgovor sa empatijom, pratiti reakcije sagovornika i dozvoliti mu da sam odredi tempo i dubinu priče.

19 Centar za istraživačko novinarstvo Srbije – CINS, „Proces rada na istraživačkoj priči“, <https://www.cins.rs/proces-rada-na-istrazivackoj-prici/>

20 Više o tome u: IAN, „Priručnik za izveštavanje o slučajevima mučenja“, <https://ian.org.rs/prirucnik-za-izvestavanje-o-slucajevima-mucenja/>

21 European Institute for Gender Equality, Thesaurus, <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/overview>

PRAVILA RADA SA KORISNICIMA

Rad sa korisnicima može doneti brojne nepredvidljive situacije. Zbog toga je važno poštovati pravila rada koja mogu pomoći da se zadrži fokus na kršenju prava koje je predmet razgovora, ali i da se korisniku pruži jasna slika o ulozi parapravnika, odnosno o tome šta je njegov zadatak u konkretnom slučaju i šta može da uradi.

- **Ograničavanje trajanja razgovora i usmeravanje na ključne činjenice:** Korisnici su često pod stresom i mogu imati potrebu da ispričaju celu svoju životnu priču. Iako je važno pokazati empatiju, vaš zadatak je da usmerite razgovor na činjenice koje su bitne za slučaj. Možete reći nešto poput: „Hvala vam što ste ovo podelili sa mnom, veoma mi je žao što ste kroz to prošli. Da bismo vam što bolje pomogli, hajde da se sada fokusiramo na...”
- **Razgovor se vodi uz međusobno uvažavanje sagovornika:** Povišeni ton, neprimereni izrazi, psovke, diskriminatorni i uvredljivi stavovi, nisu dozvoljeni. Vi kao parapravnik morate ostati mirni i profesionalni, čak i ako je korisnik uznemiren ili ljut. Isto tako, uloga parapravnika ne podrazumeva da sebe izloži situaciji u kojoj ga neko vređa i uznemirava, te ukoliko je učinio sve da razgovor vrati u pristojne okvire, a to se ipak ne dešava, parapravnik nije dužan da dalje ima kontakt sa takvom osobom.
- **Već pri prvom kontaktu ustanoviti šta su očekivanja korisnika:** Važno je odmah na početku razumeti šta korisnik očekuje od vas i organizacije. Ponekad su očekivanja nerealna (npr. da ćete im u slučaju prinudnog iseljenja odmah naći alternativni smeštaj ili sprečiti izvršni postupak). U takvim situacijama, važno je realno predstaviti šta možete, a šta ne možete da uradite, kako ne bi došlo do razočaranja. Uvek je zgodno postaviti pitanje: „Šta vi od mene očekujete, kakvim

ishodom biste bili zadovoljni...?” Treba napraviti balans između prijateljskog i prijatnog odnosa i nepotrebnog zalaženja u privatnu sferu korisnika. Na primer, može se dogoditi da korisnik želi da podeli previše detalja iz privatnog života koji nemaju veze sa konkretnim slučajem, pa je važno znati da uloga parapravnika nije da daje savete koji su terapeutske ili psihološke prirode. Može se desiti i da korisnik pozove parapravnika na kafu ili razgovor van kancelarije, jer oseća da je takav razgovor za njega prihvatljiv, ali takve pozive treba izbegavati. Odbijanje može biti teško i neprijatno, ali ako se ne napravi ova granica, to u velikoj meri može otežati rad i dovesti u pitanje profesionalnost parapravnika.

- **Ukoliko se proceni da je za konkretan slučaj potrebno više vremena ili se radi o kompleksnijem pravnom pitanju, treba uzeti osnovne podatke, i nakon analize slučaja i konsultacija sa pravnim timom, ponovo kontaktirati sa korisnicima i sagledati raspoložive dokaze i činjenice, te doneti odluku o narednim koracima u predmetu.** Ne morate rešiti sve na prvom sastanku, uvek je bolje ostaviti određeno vreme za analizu i konsultacije.
- **Primeniti pravila koja se tiču zaštite podataka o ličnosti:** To podrazumeva da parapravnik neće preneti, objaviti ili otkriti poverljive i osetljive informacije direktno ili indirektno, osim drugim zaposlenima u organizaciji ili ovlašćenim trećim licima u meri u kojoj je to neophodno u redovnom toku vršenja poslova²². Sa medijima ne treba razgovarati bez dogovora sa celim timom, i samo u situacijama kada su ljudi iz zajednice saglasni sa tim.
- **Ukoliko je u slučaj uključen veći broj korisnika koji nemaju iste ciljeve i ne slažu se oko smera pružanja pravne pomoći,** najpre bi trebalo potražiti kompromisno rešenje, a ukoliko takva situacija izostane, pažljivom procenom, zajedno sa pravnim timom, treba doneti odluku koja je u skladu sa principima rada i vrednostima organizacije.

22 Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, „Sl. glasnik RS”, br. 87/2018.

Pravila koja sprečavaju korupciju i druga nedozvoljena ponašanja

- **Zabrana primanja poklona:** Parapravnik ne sme od korisnika primati novac ili poklone bilo koje vrednosti, niti uzimati bilo kakvu nadoknadu za pruženu pomoć. Ovakva zabrana se odnosi na poklone bilo koje vrednosti, posebno imajući u vidu situacije kada se radi sa korisnicima izuzetno lošeg materijalnog statusa. Prihvatanje poklona, čak i simboličnih, može stvoriti privid pristrasnosti i narušiti poverenje.
- **Zabrana seksualne eksploatacije i zlostavljanja:** Zabranjen je svaki seksualni odnos između onih koji pružaju pravnu pomoć i zaštitu i osoba koje koriste tu pomoć. Ovakve situacije podrazumevaju grubu zloupotrebu položaja. Ovakvi odnosi podrivaju kredibilitet i integritet rada na zaštiti ljudskih prava. Davanje novca, zaposlenja, robe, ili usluga u zamenu za seks, uključujući seksualne usluge i druge oblike ponižavajućeg, degradirajućeg ili eksploativnog ponašanja, strogo je zabranjeno. U situacijama kada je zaposleni ili saradnik zabrinut ili posumnja na seksualno zlostavljanje ili eksploataciju od strane kolege, bilo da je to kolega iz iste ili iz neke druge organizacije, on/ona mora da prijavi svoje sumnje preko uspostavljenog mehanizma za prijavljivanje. Jedan od koraka za sprečavanje seksualne eksploatacije i zlostavljanja jeste i uspostavljanje internog mehanizma za prijave.
- **Zabrana diskriminacije i interni mehanizmi:** Svaka osoba ima pravo na zaštitu od diskriminacije po bilo kom osnovu. Parapravnik je dužan ne samo da ne diskriminiše, već i da aktivno radi na suzbijanju diskriminacije. To znači da se mora pružiti jednak tretman i podrška svima, bez obzira na njihovu etničku pripadnost, boju kože, pol, rodni identitet, seksualnu orijentaciju, invaliditet, starost, socijalno poreklo, političko uverenje ili bilo koje drugo lično svojstvo²³. Svaka organizacija koja se bavi ljudskim pravima mora imati uspostavljene interne mehanizme za prijavljivanje diskriminacije i seksualnog uznemi-

23 Zakon o zabrani diskriminacije, „Sl. glasnik RS“, br. 22/2009, 52/2021.

ravanja. Parapravnik mora biti upoznat sa ovim procedurama. To podrazumeva da zna sledeće: kome se unutar organizacije može prijaviti diskriminacija ili uznemiravanje; kako izgleda procedura za podnošenje prijave (da li je usmena, pismena, anonimna); koje su mere zaštite za osobu koja je prijavljuje (zaštita od odmazde); koje su moguće sankcije za počinioca.

KAKO DA ŠTITIŠ PRAVA DRUGIH

Rad sa ugroženim grupama je zahtevan, ne samo na nivou znanja i okolnosti koje se odnose na terenski rad, već i zbog različitih očekivanja korisnika. Potrebno je jasno izložiti šta su mogućnosti parapravnika i njegov posao. Parapravnik takođe sebi mora postaviti granice u poslu, kako bi održao poslovnu komunikaciju i napravio balans između poverenja i granice. Veoma je važno da se korisnicima realno predoče očekivanja u pogledu podrške i zaštite u vezi sa kršenjem nekog prava, potencijalne dugotrajnosti (pravnih) radnji koje se mogu preduzeti, kao i nemogućnosti garantovanja njihovog pozitivnog ishoda.

Takođe, uvek je poželjno objasniti korisnicima da imate radno vreme i da je za redovne poslove potrebno komunikaciju podvesti pod određen vremenski okvir. Isto tako, dajte im do znanja da je u hitnim situacijama (kao što su prinudna iseljenja, upadi policije i sl.) potrebno da vas što pre pozovu i na vreme obaveste o ovim događajima.

Uvek je korisno objasniti neke korake koje korisnici mogu preduzeti i bez parapravnika, kako bi se osigurala prevencija u kršenju prava. Tako se primera radi može savetovati:

- Da uvek pri prijemu pismena napišu datum kada im je ono uručeno.
- Da pročitaju dokument koji potpisuju i da ako ga ne razumeju, traže objašnjenje ili odlože potpisivanje do kontakta sa parapravnikom.
- Da izbegavaju situacije kada se zahtevi podnose usmeno, već da svaki zahtev ima pisani trag.
- Da uvek traže potvrdu o prijemu za svaki podneti dokument.
- Da je olako davanje ličnih dokumenata drugim licima rizično i može dovesti do brojnih negativnih posledica.
- Da pravo na žalbu ili na pravni lek uvek postoji (pri čemu je

važno voditi računa o propisanim rokovima), i da u situacijama kada im neko kaže da na nešto nemaju pravo, zahtevaju da se to obrazloži u pisanoj formi.

DOKUMENTOVANJE POVREDA PRAVA

Dokumentovanje povreda prava je jedan od najvažnijih zadataka parapravnika. Dobro dokumentovan slučaj je osnova za svaku dalju akciju, bilo da je u pitanju obraćanje institucijama, medijima ili pokretanje sudskog postupka. Dokumentovanje se može izvršiti na nekoliko načina, kao što su prikupljanje pisanih dokaza (rešenja, dopisi, medicinski izveštaji), fotografisanje ili snimanje. Međutim, imajući u vidu način rada parapravnika, u Vodiču će biti obrađeno dokumentovanje putem **intervjua sa korisnicima**.

Ovakav vid dokumentovanja se najčešće praktikuje u neposrednom razgovoru sa ljudima kojima su prava prekršena i/ili sa onima koji imaju saznanja o kršenju prava. Takav razgovor će se u najvećem broju slučajeva desiti na terenu, ali nije isključeno da se on obavi i telefonom ili u kancelariji.

Cilj intervjuja je da se prikupe precizne, potpune i objektivne informacije o događaju²⁴.

Faze intervjuja:

- **Priprema za intervju:** Pre nego što počnete, informišite se o opštem kontekstu problema. Pripremite listu ključnih pitanja, ali budite spremni i da odstupite od nje. Obezbedite siguran i poverljiv prostor za razgovor. Posebno obratite pažnju na to da ukoliko razgovarate o rodno osetljivim pitanjima, potrebno je odvojiti žene od partnera ili drugih muškaraca iz okoline.
- **Uvod u intervju:** Predstavite se i objasnite svoju ulogu i mandat organizacije. Objasnite cilj intervjuja i kako će se informacije koristiti. Zatražite pristanak za razgovor (informisani pristanak) i

24 D. Ćurčić, A 11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, „Kako prikupljamo podatke o kršenjima ljudskih prava“, <https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2025/04/prirucnik-Kako-prikupljamo-podatke-o-kršenjima-ljudskih-prava.pdf>

naglasite poverljivost. Informisani pristanak je proces, a ne samo potpis na papiru, i podrazumeva da osobi pružite sve relevantne informacije o tome šta će se dešavati, kako bi ona mogla da donese slobodnu i svesnu odluku o svom učešću. Pre nego što započnete intervju ili preduzmete bilo koju akciju u ime korisnika, morate dobiti njegov informisani pristanak. To znači da mu na jeziku koji razume morate objasniti: ko ste vi i za koju organizaciju radite; koji je cilj vašeg razgovora/intervjua; kako će se informacije koje dobijete koristiti; ko će imati pristup informacijama; koji su mogući rizici i koristi od učešća; da je učešće potpuno dobrovoljno i da osoba može u svakom trenutku da odustane, bez ikakvih negativnih posledica; da osoba ima pravo da odbije da odgovori na bilo koje pitanje koje joj je neprijatno. Tek kada ste sigurni da je osoba sve razumela i kada je svojevolejno pristala, možete početi sa radom. Za osetljive slučajeve, preporučuje se dobijanje pismenog informisanog pristanka²⁵.

- **Sprovođenje intervjuja:**

- **Postavljajte otvorena pitanja:** Pitanja koja počinju sa „šta“, „kako“, „kada“, „gde“, „ko“ podstiču osobu da detaljnije opiše događaj (npr. „Možete li mi opisati šta se dogodilo tog dana?“). Izbegavajte pitanja na koja se može odgovoriti sa „da“ ili „ne“.
 - **Aktivno slušajte:** Pokažite da slušate klimanjem glavom, održavanjem kontakta očima i postavljanjem potpitanja da pojašnite detalje.
 - **Hronološki red:** Pokušajte da vodite razgovor tako da događaji budu ispričani redom kojim su se dešavali.
 - **Beležite pažljivo:** Vodite detaljne beleške. Ako je moguće i ako se osoba slaže, možete koristiti i diktafon. U beleškama jasno odvojte ono što je osoba direktno rekla (citati) od vaših zapažanja.
- **Završetak intervjuja:** Rezimirajte ključne informacije kako biste proverili da li ste sve dobro razumeli. Pitajte osobu da li ima još nešto da doda. Zahvalite se na vremenu i poverenju. Objasnite koji su sledeći koraci i kada osoba može da očekuje da joj se ponovo javite.

²⁵ HHS.gov, „Informed Consent FAQs“, <https://www.hhs.gov/ohrp/regulations-and-policy/guidance/faq/informed-consent/index.html>

Primeri pitanja za dokumentovanje slučaja:

- **Ko?** Ko je prekršio pravo? Ko je bio prisutan? Ko je još pogođen?
- **Šta?** Šta se tačno dogodilo? Koje su radnje preduzete? Koje su reči izgovorene?
- **Gde?** Gde se događaj odigrao? Navesti tačnu lokaciju.
- **Kada?** Kada se događaj desio? Navesti tačan datum i vreme.
- **Kako?** Kako je došlo do kršenja prava? Koji je bio sled događaja?
- **Zašto?** (oprezno sa ovim pitanjem) Da li osoba misli da zna zašto se događaj desio? Da li je povezan sa nekim ličnim svojstvom?
- **Posledice:** Kakve su posledice događaja (fizičke, psihičke, materijalne)?
- **Dokazi:** Da li postoje neki dokazi (dokumenti, fotografije, svedoci)?

PUT KA OSNAŽENOJ ZAJEDNICI

Ovaj vodič je putokaz, a ne konačna mapa. Uloga parapravnika nije statična; ona se menja i razvija zajedno sa zajednicom u kojoj deluje. Informacije i principi navedeni ovde predstavljaju temelj, ali prava gradnja počinje na terenu, u direktnom kontaktu sa ljudima, u suočavanju sa stvarnim problemima i nepravdama. Rad parapravnika je mnogo više od pukog pružanja informacija – on je čin solidarnosti, građenja poverenja i osveščivanja. Svaki rešen slučaj, svaka informisana osoba i svaka organizovana akcija predstavljaju korak ka pravednijem društvu.

Ne zaboravite da u ovom poslu niste sami. Oslonite se na svoj tim, na druge parapravnike i na samu zajednicu. Delite svoja iskustva, i dobra i loša, jer se iz njih najviše uči. Budite strpljivi, jer su promene spore, ali i uporni, jer su dostižne. Vaša posvećenost i hrabrost da stanete uz one čiji se glas ne čuje su ono što čini razliku. Rad parapravnika može biti nevidljiv, ali njegov uticaj na živote ljudi i na zdravlje zajednice je nemerljiv.

Ovaj vodič treba shvatiti kao živi dokument. Ohrabrujemo vas da ga dopunujete sopstvenim iskustvima, primerima iz prakse i naučenim lekcijama. Svet se menja, zakoni se menjaju, a sa njima i izazovi sa kojima se suočavaju najugroženiji. Zato su kontinuirano učenje, prilagođavanje i razmena znanja ključ dugoročnog uspeha i relevantnosti vašeg rada.

KLJUČNI POJMOVI

- **Anonimizacija:** Proces trajnog uklanjanja svih ličnih podataka (ime, adresa, JMBG, itd.) iz dokumenta ili skupa podataka, tako da je nemoguće identifikovati osobu na koju se podaci odnose.
- **Community Lawyering** (Zastupanje u zajednici): Pristup pravnoj praksi gde pravni stručnjaci deluju kao partneri zajednice, radeći zajedno sa njom na rešavanju sistemskih problema koje je zajednica identifikovala. Cilj je osnaživanje zajednice i sistemski promena, a ne samo pojedinačna pravna pobeda.
- **Community Organizing** (Organizovanje zajednice): Strateški proces okupljanja ljudi radi izgradnje kolektivne moći za rešavanje zajedničkih problema i ostvarivanje zajedničkih interesa.
- **Fact-Checking** (Provera činjenica): Proces verifikacije informacija iz više nezavisnih izvora kako bi se utvrdila njihova tačnost i verodostojnost pre objavljivanja ili korišćenja.
- **Informisani pristanak:** Etički i zakonski princip po kojem osoba mora dobiti sve relevantne informacije o nekoj aktivnosti (npr. intervjuu, medicinskom postupku) pre nego što slobodno i svesno odluči da li će u njoj učestvovati.
- **Kredibilitet:** Stepen do kojeg je neko ili nešto (osoba, organizacija, informacija) percipirano kao vredno poverenja i pouzdano. Gradi se kroz iskrenost, doslednost i kompetentnost.
- **Mandat:** Zvanično dodeljen opseg zadataka, ovlašćenja i odgovornosti jedne osobe ili organizacije.
- **Ne čini štetu (Do No Harm):** Osnovni etički princip u humanitarom radu i radu na ljudskim pravima, koji nalaže da intervencije ne smeju nenamerno izazvati dodatnu štetu ili negativne posledice za korisnike ili zajednicu.
- **Nepriistrasnost:** Princip postupanja bez predrasuda, favorizovanja ili ličnih uverenja, tretirajući sve strane jednako i objektivno.
- **Poverljivost:** Etička i zakonska obaveza čuvanja tajnosti informacija koje su dobijene u profesionalnom odnosu. Informacije se ne smeju otkriti trećim licima bez izričitog pristanka osobe na koju se odnose.

- **Pravna pismenost:** Sposobnost pojedinca da razume osnovna prava i obaveze, funkcionalnost pravnog sistema i da iskoristi to znanje za donošenje informisanih odluka.
- **Pseudonimizacija:** Tehnika zaštite podataka gde se lični identifikatori zamenjuju pseudonimima (npr. „Korisnik 1”). Za razliku od anonimizacije, ovaj proces je reverzibilan, jer unutar organizacije postoji „ključ” koji povezuje pseudonim sa stvarnim identitetom.
- **Retraumatisacija:** Ponovno proživljavanje traumatskog iskustva izazvano događajem, situacijom ili pitanjem koje osobu može podsetiti na originalnu traumu.
- **Sekundarna viktimizacija:** Dodatna trauma koju žrtva doživljava nakon primarnog događaja, a koja je posledica neadekvatnih, neosetljivih ili osuđujućih reakcija institucija (policije, suda) ili okoline.
- **Seksualna eksploatacija:** Zloupotreba položaja ranjivosti, moći ili poverenja u seksualne svrhe, uključujući i sticanje finansijske, društvene ili političke koristi.
- **Seksualno zlostavljanje:** Stvarni ili preteći fizički napad seksualne prirode, izvršen upotrebom sile ili pod pretnjom.
- **Sindrom izgaranja (Burnout):** Stanje fizičke, emocionalne i mentalne iscrpljenosti uzrokovano dugotrajnim i intenzivnim stresom na poslu, često praćeno osećajem cinizma i smanjene efikasnosti.
- **Socijalna kohezija:** Stepenn povezanosti, solidarnosti i poverenja među članovima jedne zajednice ili društva.
- **Standardi ljudskih prava:** Skup međunarodnih i domaćih pravnih normi (sadržanih u ugovorima, konvencijama, ustavima i zakonima) koje definišu osnovna prava i slobode koje pripadaju svakom ljudskom biću.
- **Sukob interesa:** Situacija u kojoj lični interesi pojedinca (finansijski, porodični, itd.) mogu uticati ili izgledati kao da utiču na njegovu sposobnost da donosi nepristrasne odluke u profesionalnom svojstvu.

DODATAK

NAČIN RADA INICIJATIVE A 11 SA PARAPRAVNICIMA

Izbor parapravnika se vršio u procesu intervjua, kada je posebnu važnost imala okolnost koliko je potencijalni parapravnik angažovan u zajednici i u kojoj meri je imao kontakt sa institucijama. Nakon početne faze izbora, sprovedena je obuka na kojoj su parapravnici upoznati sa metodologijom rada, oblastima prava koje će pokrivati i tehničkim detaljima. Parapravnici su bili raspoređeni u više gradova širom Srbije kako bi se obezbedila teritorijalna pokrivenost i kontinuirana dostupnost pravne podrške marginalizovanim zajednicama. Model saradnje zasnivao se na jasno definisanoj podeli odgovornosti: svaki član pravnog tima bio je zadužen za neposrednu koordinaciju sa određenim parapravnikom, čime se obezbeđivala kontinuirana stručna podrška, brza razmena informacija i dosledno praćenje slučajeva. Redovna telefonska komunikacija omogućavala je pravovremeno rešavanje dilema i strateško usmeravanje postupanja u konkretnim predmetima. Mesečni izveštaji, koje su pravници analizirali i odobravali, predstavljali su važan alat za sistematizaciju rada na terenu. Sam obrazac izveštaja razvijen je participativno, u saradnji sa parapravnicima, kako bi bio prilagođen realnim okolnostima rada i omogućio precizno praćenje pravnih i savetodavnih aktivnosti.

Ključnu komponentu modela činili su redovni mesečni sastanci celog tima i svih parapravnika. Ovi sastanci nisu bili samo administrativnog karaktera, već su predstavljali prostor za kolektivnu analizu složenih slučajeva, strateško planiranje i međusobno učenje. Na primer, u situaciji kada je jedan parapravnik ukazao na problem odbijanja hitne medicinske pomoći u romskom naselju, slučaj je razmatran iz pravnog, bezbednosnog i etičkog ugla, uz pažljivo planiranje načina dokumentovanja i daljeg postupanja. Ovakav pristup omogućio je

da se pojedinačni problemi sa terena sagledaju u širem sistemskom kontekstu.

Pored toga, u situacijama koje su zahtevale intenzivniju institucionalnu intervenciju ili sveobuhvatniju akciju, pravnici su odlazili na teren zajedno sa parapravnicima, pružajući direktnu stručnu podršku i mentorstvo. Ovaj kombinovani model – individualna supervizija, kolektivna analiza i terenska podrška – pokazao se kao efikasan mehanizam za osnaživanje parapravnika i obezbeđivanje kvaliteta rada. Istovremeno, važno je naglasiti da se organizacija komunikacije i podrške treba prilagoditi specifičnostima svakog tima i lokalnog konteksta.

